

SEDMÁ PŘEDNÁŠKA

Dornach, 30. července 1922

Ujasnili jsme si nyní, jak celkové národní hospodářství probíhá tím způsobem, že hnacími, hybnými faktory v něm jsou koupě, popřípadě prodej, půjčování a darování. Musíme si uvědomit, že bez tohoto vzájemného působení půjčování, darování a kupování nemůže žádné národní hospodářství existovat. Co tedy v národohospodářské sféře vytváří hodnoty, o kterých jsme již z jedné strany mluvili, co tedy vede k tvorbě ceny, to vychází z těchto tří faktorů, z koupě, darování a půjčování. Jedná se jen o to, jak tyto tři faktory působí v tvorbě ceny. Neboť teprve až poznáme, jak tyto faktory působí v tvorbě ceny, budeme s to dospět k určité formulaci cenového problému.

Nyní se jedná o to, abychom se řádně podívali, v čem vlastně spočívají jednotlivé národohospodářské problémy. V tomto směru je naše národní hospodářství plně zcela nejasných představ, představ, které jsou nejasné hlavně proto, že – jak už jsem mnohokrát vyložil – to, co je v pohybu, chtějí lidé uchopit v klidu.

Pozorujme za předpokladu, že součástí národohospodářského pohybu je darování, koupě i půjčování, ty – abych tak řekl – nejdůležitější klidové faktory našeho národního hospodářství. Podívejme se na to, o čem se právě v současné době nejvíc mluví a čím se do národohospodářské vědy vlastně dostávají nejčastěji omyly. Mluví se o mzdě a mzda se označuje také tak, že vypadá jako cena za práci. Jestliže se takzvanému námezdnímu dělníkovi musí zaplatit více, řekne se, že práce podražila; jestliže se mu musí zaplatit méně, pak se řekne, že se práce zlevnila. Mluví se tedy skutečně tak, jako by docházelo k určitému druhu koupě mezi námezdním dělníkem, který pro-

dává svou práci, a tím, kdo od něj tuto práci kupuje. Je to ale pouze koupě fingovaná. To není vůbec žádná koupě, která se ve skutečnosti děje. A to je ovšem onen problém v našich národohospodářských poměrech, že máme všude vlastně kaširované, maskované poměry, které se odehrávají jinak, než jaké vlastně jsou v hlubším smyslu. Zmiňoval jsem se o tom také již dříve.

Hodnota v národním hospodářství může vzniknout – to už jsme mohli poznat – jen ve výměně výrobků, ve výměně zboží nebo vůbec národohospodářských produktů. Jiným způsobem nemůže hodnota vzniknout. Snadno ale přijdete na to, že může-li hodnota vzniknout jen tímto způsobem a má-li cena hodnoty tendenci vzniknout tak, jak jsem to včera rozebral, že se má vzít ohled na to, jak pro někoho, kdo zhotovil nějaký výrobek, má být za tento výrobek dosažitelná taková protihodnota, aby mohl uspokojit potřeby, které má, než opět zhotoví stejný výrobek – má-li to být možné, pak se přece musí výrobky vzájemně ohodnocovat. A nakonec není nijak těžké přijít na to, že v národohospodářském procesu se výrobky navzájem ohodnocují. Je to jenom kaširované tím, že mezi to, co se směňuje, vstupují peníze. To ale není na věci to podstatné. Na penězích bychom neměli nejmenší zájem, kdyby nepodporovaly směnu výrobků, kdyby ji nedělaly pohodlnější a kdyby ji také nezlevňovaly. Neměli bychom peněz zapotřebí, kdyby tomu nebylo tak, že se tomu, kdo nějaký výrobek dodává na trh – pod vlivem dělby práce – nechce dojít si pro to, co potřebuje, tam, kde to je, ale že si za svůj výrobek vezme peníze, aby se pak zase odpovídajícím způsobem zaopatřil. Můžeme tedy říci: Ve skutečnosti je to vzájemné napětí, které se v národohospodářském procesu objevuje mezi výrobky a které musí mít co dělat s vytvářením ceny.

Podívejme se z tohoto hlediska na takzvaný mzdový poměr, pracovní poměr. My totiž vůbec nemůžeme práci za něco smě-

nit, protože mezi prací a čímkoli jiným neexistuje vlastně žádná možnost vzájemného ohodnocení. Můžeme si namlouvat – a tuto představu můžeme i realizovat, když onen mzdový poměr připustíme – že práci platíme; ve skutečnosti to ale neděláme. Co se děje ve skutečnosti, je něco úplně jiného. Ve skutečnosti se děje to, že i v pracovním či mzdovém poměru se směřují hodnoty. Dělník něco bezprostředně vyrábí. Dělník dodává nějaký výrobek. A tento výrobek od něj ve skutečnosti podnikatel kupuje. Podnikatel opravdu až do posledního haléře platí výrobky, které mu dělníci dodávají – musíme se na tyto věci skutečně dívat správným způsobem – podnikatel od dělníka výrobky kupuje. A pak má za úkol, aby těmto výrobkům, poté co je odkoupil, na základě obecných poměrů v sociálním organismu propůjčil skrze svého podnikatelského ducha vyšší hodnotu. To mu pak ve skutečnosti dává zisk. To je to, co z toho má, to, co mu umožňuje, aby zboží, poté co je koupil od svých dělníků, navýšil v jeho hodnotě pomocí – nazvěme to tím zlopořivým slovem – pomocí konjunktury.

V pracovním poměru máme tedy co dělat se skutečnou koupí. A není možné, abychom řekli, že tu bezprostředně v pracovním poměru vzniká nadhodnota. Můžeme pouze říci, že cena, kterou podnikatel zaplatí, právě není na základě poměrů tou cenou, o které jsem mluvil včera. Ale na to budeme narážet ještě i dále v národohospodářském procesu, že si výrobky sice navzájem určují svou hodnotu, že mají svou skutečnou hodnotu, že se však tyto hodnoty v národohospodářském styku neplatí. Tyto hodnoty se v národohospodářském styku neplatí. Že se v tomto styku neplatí všechny hodnoty, na to můžete neuvěřitelně lehce přijít. Vždyť si jen vezměte takovýto příklad: Bude-li někdo, řekněme, továrníkem, malým továrníkem a náhle zdědí veliký majetek a celá ta jeho továrna ho přestane bavit, tak se může rozhodnout, že zboží, které ještě má,

neuvěřitelně levně prodá. Hodnota zboží se proto nijak nesníží, jenom se nezaplátí skutečná cena. Cena se v národohospodářském styku falšuje. To si musíme uvědomit, že všude se cena v národohospodářském styku může falšovat. Proto je ale tady. Zboží, které tento továrník prodá, nemá přece menší hodnotu než stejné zboží, které vyrábí někdo jiný.

Nuže, poté co jsme se pokusili udělat si jasno v tom, že u mzdového poměru máme vlastně co dělat s koupí, položme si nyní otázku, s čím máme co dělat u pozemkové renty, u ceny za půdu. Víte, že cena půdy nevychází původně z poměru, který tu je v hotovém národním hospodářství. Abychom si uvedli nějaký, řekněme, velice radikální poměr, stačí poukázat jen na to, že půda přecházela do volného užívání některých lidí například v důsledku dobývání a podmaňování si, tedy v důsledku uplatňování moci. Něco z určité směny bude základem i zde. Tak například ten, kdo má při takových výbojích pomocníky, jednotlivé části půdy těmto pomocníkům postoupí. Zde, ve výchozím bodu národního hospodářství, tedy nemáme nic ve vlastním smyslu hospodářského. Celý ten proces není ve vlastním smyslu hospodářský. Celý ten proces, který se tu odehrává, je takový, že můžeme použít pouze slova moc nebo právo. Mocí jsou nabývána práva, práva na půdu. Takže na jedné straně skutečně naráží to, co je národohospodářské, na právní a mocenské poměry.

Co se však děje vlivem takovýchto právních a mocenských poměrů? Nuže, vlivem takovýchto právních a mocenských poměrů se děje neustále to, že ten, kdo má právo volného užívání půdy, uspokojuje sám sebe lépe, než jak uspokojuje ostatní, které si přibírá k práci a kteří mu prostřednictvím práce dodávají výrobky. Nyní tedy nemluvíme o práci, ale o produktu práce. Neboť tyto produkty práce jsou to, co připadá v úvahu. Musí se mu odvést více – to je ovšem jen pokračování jeho

podmanitelského, jeho právního poměru – musí se mu odvést více, než kolik dá on ostatním. Co to je, to, co se tu odvádí navíc oproti tomu, co dává on ostatním, co tedy falšuje cenový poměr, co to jenom je? No ano, není to nic jiného než nucené darování. Čili tady se nám objevuje veskrze darovací vztah, jenom s tím rozdílem, že ten, kdo tu daruje, tak nečiní dobrovolně, ale je k tomu nucen. Objevuje se tu nucené darování. Tak tomu zde je vzhledem k půdě. V důsledku nuceného darování se však cena, kterou by vlastně produkty na půdě vyráběné měly jako směnnou cenu mít, podstatně zvyšuje.

Proto má cena všeho, co je za takových právních poměrů schopné podrobení, tendenci stoupat nad svou pravou výši. Podívejte, jestliže budou pohromadě žít lesníci, myslivci se zemědělci, pak na tom budou lesníci lépe než zemědělci. Zemědělci mezi lesníky musí totiž platit lesníkům za to, co jim dodávají, vyšší ceny, než by byly čistě směnné ceny mezi produkty lesního hospodářství a zemědělství, a to z toho prostého důvodu, že lesní hospodářství může být jen na základě právního poměru nejvíc dáno do volného užívání tomu, kdo podmiňuje ceny. U zemědělství musí již být vynaložena skutečná práce; u lesního hospodářství jsme ještě velmi blízko bezpracného ohodnocení, vycházejícího právě jen a pouze z právních a mocenských poměrů. A jestliže budou žít řemeslníci mezi zemědělci, budou mít ceny opět tendenci stoupat směrem k zemědělství nad svou pravou výši a směrem k řemeslu pod tuto výši klesat. Řemeslníci budou žít mezi zemědělci draž; zemědělci mezi řemeslníky – tedy přichází-li v úvahu menšina – poměrně levněji. Řemeslníci mezi zemědělci budou žít poměrně draž. Čili to pořadí této tendence, že ceny stoupají nad svou pravou výši nebo pod tuto výši klesají, toto pořadí je následující: Nejvíce je tomu tak u lesního hospodářství, pak přijde zemědělství, pak přijde řemeslo a pak ona zcela svobod-

ná činnost. Tak musíme vyhledat utváření ceny v rámci národohospodářského procesu.

Ovšem v národohospodářském procesu existuje tendence vytvářet pozemkovou rentu, sklon jakoby sám od sebe se podrobovat tomuto tlaku platit zemědělství draž než to ostatní. Tato tendence je tu tehdy, existuje-li dělba práce; a všechny naše úvahy se vztahují na takový sociální organismus, ve kterém dělba práce existuje. Tato tendence je vyvolávána jednoduše tím, že u zemědělství nemůže dojít k tomu, co jsem před několika dny – abych tak řekl, k potížím s myšlením u většího počtu ctěných posluchačů – musel říci dvakrát: Samozásobitel žije skutečně draž, čili musí si za své produkty vzít více, vlastně si je musí počítat výš než ten, kdo své produkty získává ve volném styku od ostatních. Vzhledem k živnosti to má určitý smysl, i když si tento smysl úplně uvědomíte možná až po dlouhém uvažování. Vzhledem k zemědělství a lesnímu hospodářství to ale nemá smysl žádný.

To je totiž právě to, co musí člověk vědět vzhledem ke skutečnostem, že ony pojmy platí vždy jen pro určitou oblast a pro jinou oblast se mění. Tak je tomu i v jiných případech ve skutečnosti. Co je lékem pro hlavu, je zkázou, je prostředkem vyvolávajícím nemoc u žaludku a naopak. A naprosto tak je tomu i u národohospodářského organismu. Kdyby tomu totiž vůbec mohlo být tak, že by zemědělec nebyl samozásobitelem, pak by pro něj platila také ona pravidla, která je nutné uvést pro cirkulaci zboží. On ale vůbec nemůže jinak, než být samozásobitelem; neboť v národohospodářském procesu se samo od sebe spojuje veškeré zemědělství jednoho sociálního organismu v určitou jednotu, třebaže tu jsou jednotliví vlastníci. A za všech okolností musí prostě ten, kdo je zemědělcem, podržet z objemu svých produktů to, čím sám sebe zaopatřuje. Když to vezme od druhého, tak to také podrží. Ve skutečnosti

je samozásobitelem, musí tedy své zboží draž ocenit. A následek toho je, že se ceny musí směrem k této straně zvýšit.

To znamená, že v národohospodářském procesu prostě existuje tendence vytvářet pozemkovou rentu. Jedná se jen o to, jak se tato pozemková renta učiní v národohospodářském procesu neškodnou. Je ale nezbytné, abychom věděli, že ona tendence vytvářet pozemkovou rentu existuje. Můžete pozemkovou rentu odstranit, avšak v nějaké formě se bude zas a znova vytvářet, z toho prostého důvodu, který jsem teď rozebral.

Z téhož důvodu, z kterého existuje v národohospodářském procesu tendence vytvářet pozemkovou rentu, z téhož důvodu existuje na druhé straně tendence podnikatelů znehodnocovat kapitál, víc a víc ho zlevňovat. Tuto tendenci nejlépe pochopíme, když si uvědomíme, že kapitál, jak víte, nelze koupit. Jistě, s kapitálem se obchoduje. Člověk kupuje kapitál. Ale každá koupě kapitálu je zase jenom kaširovaný vztah. Ve skutečnosti kapitál nekupujeme, ve skutečnosti se kapitál jen půjčuje. Také tehdy, vzniká-li zdánlivě jiný vztah, můžete vždy objevit půjčovní charakter podnikatelského kapitálu. Říkám výslovně podnikatelského kapitálu; neboť rozšíříte-li tento pojem na pozemkovou rentu, pak tomu tak není; naprosto však v případě podnikatelského kapitálu; a sice z toho prostého důvodu je tomu tak, že neustále existuje tendence, aby to, co závisí na lidské vůli – tady vidíte (*viz nákres*) řemeslnou činnost a činnost svobodnou – bylo vůči tomu ostatnímu znehodnoceno. Podnikatelský kapitál je zcela zapřažen do svobodné činnosti. Je neustále znehodnocován, takže můžeme říci: Na této straně (*viz nákres*) máme v národohospodářském procesu tendenci – zatímco vytváříme pozemkovou rentu – dostat podnikatelský kapitál dolů, tlačit ho pořád níž a níž, stále níž a níž ho oceňovat. Jak se tedy na jedné straně, na straně pozemkové renty, neustále zdražuje, tak se ze strany kapitálu neustále

zlevňuje. Kapitál má tendenci ustavičně ve své národohospodářské hodnotě nebo vlastně ceně klesat, pozemková renta má tendenci ve své ceně ustavičně stoupat.

Existuje také ještě jiný důvod, na základě kterého můžete poznat, že podnikatelský kapitál musí klesat. Když si uvědomíte, že v zemědělství může být člověk jen samozásobitelem a právě oním samozásobením je vyvoláváno toto (*viz nákres*) stoupaní v ohodnocování zemědělských produktů, pak můžete vidět, že u podnikatelského kapitálu, kde vládne princip půjčky, nemůže být člověk samozásobitelem. Člověk nemůže sám sebe zaopatřovat kapitálem. Čím sám sebe zaopatřit může, to se dnes musí v bilancích počítat úplně přesně tak, jako to, co se přijímá, když se má sestavit správná bilance. Protože tedy člověk nemůže zde (*viz nákres*) sám sebe zaopatřovat, nachází se tu přirozeně také opačná tendence, tendence klesání cen.

Právě na tom záleží, abychom prohlédali tyto poměry v národohospodářském procesu; neboť z toho poznáte, že vytvoření správných cen není něco až tak docela jednoduchého. Vytvoření správných cen je neustále na překážku to, že se na jedné straně na trhu objevují věci, které chtějí být v ceně příliš vysoko, abych tak řekl, a na druhé straně se objevují věci, které chtějí být v ceně příliš nízko. Protože je ale cena způsobována směnou, je i to, co je uprostřed, vystaveno neustálým poruchám. Můžete to také v národohospodářském procesu docela dobře pozorovat: Stejnou měrou, jakou se zemědělské a lesnické produkty zdražují, zlevňují se produkty vytvářené svobodnou lidskou činností. Tím vzniká právě ono napětí, které způsobuje sociální nepokoje, které produkuje sociálně nespokojivou skutečnost. A proto je vůbec nejdůležitější otázkou vzhledem k utváření ceny, jak dospějeme k tomu, abychom vyrovnali toto napětí, které spočívá ve vytváření cen mezi ohodnocováním statků vznikajících ze svobodné lidské vůle oproti

statkům, u nichž spolupůsobí příroda. Jak se tomuto napětí dostaneme na kobytku? Jak vyrovnáme jednu tendenci směrem dolů a druhou směrem nahoru?

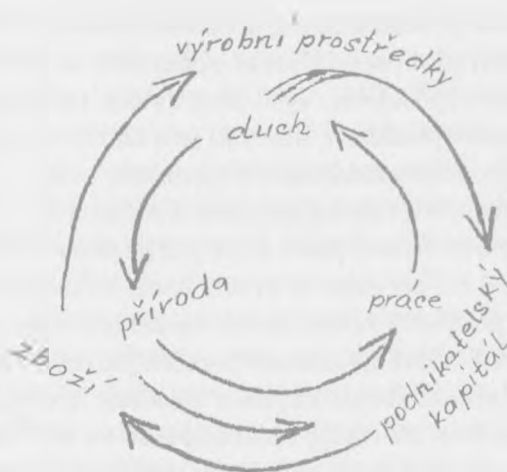
V rámci dělby práce vznikají stále diferencovanější a diferencovanější výrobky. Stačí, když si vzpomenete, jak jednoduché jsou výrobky, které vznikají, řekněme, v nějakém národě lovců, žijícím zcela z lesního hospodářství. Tady se toho vlastně z obtížnosti tvorby ceny zatím příliš neprojevuje. Přidruží-li se však k lesnímu hospodářství zemědělství, objeví se problémy. Problémy totiž spočívají v diferenciaci. A čím víc se dělba práce rozšiřuje a tím se vytvářejí nové potřeby, stejnou měrou narůstá diferenciaci produktů a stejnou měrou se hromadí problémy tvorby ceny; neboť čím více se výrobky, čím více se produkty navzájem liší, tím obtížnější je dosáhnout vzájemného ohodnocení – a to může být jenom vzájemné. Můžete to poznat z toho, že existuje vzájemné ohodnocení u produktů nepříliš diferencovaných, řekněme u pšenice, žita a jiných zemědělských produktů. Vezměte si dostatečně dlouhý časový úsek. Zjistíte, že poměr vzájemného ohodnocení mezi pšenicí, žitem a ostatními druhy obilí zůstává značně stálý. Jde-li nahoru pšenice, jdou nahoru také ostatní druhy obilí; jde-li pšenice dolů, jdou dolů i ostatní druhy. To je dáno tím, že mezi těmito produkty existuje jen nepatrná diferenciaci. Jestliže se tato diferenciaci zvětší, pak tomu už naprosto není tak, pak je následkem událostí v sociálním organismu možné, že nějaký produkt, který byl někdo zvyklý směřovat za jiný produkt, vyletí v ceně prudce nahoru, jiný třeba klesne. Pomyslete si jen, jaké se tím v národohospodářských poměrech způsobí přesuny.

Ono vůbec to, co je v národním hospodářství způsobováno, spočívá totiž daleko více na vzájemném stoupání a klesání cen, než na čemkoli jiném. Na vzájemném stoupání a klesání cen

spočívá to, co do národního hospodářství vnáší obtíže života. Jestli nakonec produkty celkově stoupají nebo klesají – pokud by všechny rovnoměrně stoupaly nebo klesaly – to by lidi nemuselo v podstatě nijak zvlášť zajímat. Co je zajímavá, je to, že produkty stoupají nebo klesají různou měrou. To je ovšem něco, co právě nyní – dalo by se říci – tragicky vychází v současných hospodářských poměrech na povrch; tím, že produkty nejrůznějším způsobem stoupají a klesají – zejména stoupají a klesají peněžní hodnoty samotné, v nichž je však uchována prostě dřívější skutečná hodnota – tím je v současnosti vyvoláváno naprosté promíchání lidské společnosti.

To nás však přivádí k tomu, abychom poznali, že na faktory působící v národohospodářském organismu se musíme podívat ještě jiným způsobem. Vyšli jsme z toho, co vypočítává obvyklé národohospodářství, hovořili se o faktorech, které se nacházejí v národohospodářském organismu, avšak viděli jsme, že vyjmenováním přírody, kapitálu a práce nelze vlastně ničeho dosáhnout. Neboť právě když si k již dříve řečenému připojíte navíc i to, co jsme si uvedli dnes, uvidíte, že ocenění přírodních produktů nevzniká jen na základě čistě hospodářských poměrů, nýbrž na základě poměrů právních; že do ohodnocení podnikatelského kapitálu zasahuje svobodná lidská vůle se vším tím, co vyvíjí, uplatňuje-li se ve veřejném životě. Uvažte jenom, co člověk potřebuje, aby skutečně nashromáždil podnikatelský kapitál za nějakým účelem. Tady do věci zasahuje svobodná lidská vůle. Do půjčování zasahuje svobodná lidská vůle. Možná ne přímo. Přirozeně, ten, kdo chce mít něco našetřené, chce to také půjčit; ale jestli někdo vůbec šetří nebo ne, to je samozřejmě projev vůle. Svobodná lidská vůle zde do věci zcela podstatně zasahuje. Pokud to ale vezmeme na zřetel, dospějeme ještě k jinému členění národohospodářských faktorů, než je to, kterým jsme se dosud zabývali.

Zatím jsme si ukázali schematické členění, ve kterém jsme viděli: Příroda je zde, ale hodnota vzniká teprve na základě zpracované přírody, když se příroda pohybuje proti práci. A hodnota vzniká teprve na základě práce, když se tato pohybuje proti kapitálu či duchu. A tím vzniká tendence vrátit se zase zpět k přírodě, čemuž se dá ovšem zabránit tím, že se to, co je nadbytečným kapitálem, převede nikoli do půdy, kde je to fixováno, ale do svobodného duchovního podnikání, kde to právě zmizí až na zbytek, který má jako svým způsobem osivo existovat dál, aby mohl být národohospodářský proces zachován.

A kromě tohoto pohybu, který tedy zde (*viz nákres*) probíhá zleva doprava a kterým vzniká zpracovaná příroda, organizovaná a členěná příroda a emancipovaný kapitál figurující a působící pouze v rámci duchovního podnikání, kromě tohoto pohybu existuje ještě pohyb jiný. To je totiž onen pohyb, který teď nevede do zhodnocování, nevede do něho tak, že předcházející je přebíráno následujícím, ale který probíhá v opačném

smyslu. Jeden pohyb probíhá proti směru hodinových ručiček, druhý pohyb jde s hodinovými ručičkami souběžně. U prvního pohybu vzniká něco tím, že svým způsobem předcházející článek zasahuje do článku následujícího; u druhého pohybu tím, že to, co sem zde (*viz nákres*) přichází, zachycuje to, co jde dál, a jakoby to obepíná. Hned přijdete na to, co tím myslím. Uvážíte-li, že kapitál je vlastně uskutečněný duch v národohospodářském procesu, tak můžu místo kapitál napsat také duch, takže máme přírodu, práci a ducha.

Pak, když duch přijme to, co je zpracovanou přírodou, když to nepřevádí dále do národohospodářského procesu prostě v postupujícím pohybu, jdoucím proti směru hodinových ručiček, nýbrž když to přijímá, pak vzniká výrobní prostředek. Výrobní prostředek je totiž něco jiného. Je to vlastně ve zcela opačném pohybu než to, co je pro spotřebu zpracovaným přírodním produktem. Je to přírodní produkt, který je přijat duchem, přírodní produkt, který musí duch mít. Od psacího pera, které mám jako svůj výrobní prostředek, až k těm nejsložitějším strojům v továrně, jsou výrobní prostředky do jisté míry duchem uchopenou přírodou. Přírodu je možné zpracovávat a posílat tímto směrem - pak se stává kapitálem; nebo se může poslat na druhou stranu a pak se stane výrobním prostředkem.

Právě tak se ale může to, co se zde vytváří za pomoci výrobního prostředku, pohybovat dále a být opět přijato prací. Zrovna tak, jak je zde duchem přijímána příroda, může být prací přijímáno to, co je tedy například výrobním prostředkem v nejširším slova smyslu. Je-li prací přijato to, co je výrobním prostředkem, vznikne-li tedy spojení mezi výrobním prostředkem a prací, pak se v tomto spojení nachází podnikatelský kapitál. To je podnikatelský kapitál. Takže z toho tedy vyplyne, budete-li sledovat tento proces (*viz nákres*), pohyb, který do sebe navzájem zasunuje výrobní prostředky a podnikatelský kapitál.

A když bude nyní tento pohyb pokračovat, takže přírodou bude neustále přejímáno – teď ovšem jinou částí přírody než u spotřebního procesu – takže přírodou bude neustále přejímáno to, co vzniká za pomoci výrobních prostředků a podnikatelského kapitálu, pak teprve vznikne v národohospodářském procesu to, co je vlastně zbožím. Zboží je totiž přejímáno už přírodním procesem. Buď se sní, nebo se zlikviduje, spotřebuje se – zkrátka, něco se stane zbožím v důsledku toho, že se to vrátí zpět k přírodě.

Takže můžete říci: Sledovali jsme nyní onen pohyb, který spočívá v celém národohospodářském procesu a který obsahuje tyto faktory: výrobní prostředky, podnikatelský kapitál, zboží. Zde (*viz nákres*), na tomto místě, bude rozlišování mimořádně obtížné; neboť to, co při vlastní směně, tedy při koupi a prodeji, jde sem a tam, u toho se dá velice těžko rozlišovat, zda se to pohybuje směrem tam nebo směrem sem, zda je to zboží, nebo zda je to něco, co se zbožím v pravém slova smyslu nazvat nedá. Neboť čím se nějaký statek stane zbožím? Vlastně bych při pohybu tímto směrem – proti hodinovým ručičkám – pokud bych to měl nazvat zcela přesně, musel bych sem napsat statek a při zpětném pohybu bych musel napsat zboží; neboť zboží je statek jen v ruce obchodníka, kupce, který je nabízí a sám nepoužívá.

Dnes mi tedy záleželo hlavně na tom, abychom si osvojili pojmy, poukazující na opravdové poměry v národohospodářském procesu, které se v důsledku zfalšovaných procesů dostávají neustále do takového působení, že národohospodářský proces je skutečně neustále narušován. Toto narušování neustále vyrovnávat, to je vlastně to podstatné v úloze národního hospodářství. Lidé dnes hodně mluví o tom, že by se měly odstranit škody národního hospodářství, a v skrytu si tak trochu myslí, pak to bude všechno dobré, pak budeme mít vcelku ráj

na Zemi. Ale to je, jako by člověk řekl: Teď bych se chtěl jednou najíst tak, abych pak už vůbec jíst nemusel. Jenomže to nemohu, protože jsem organismem, protože se tu neustále musí rozvíjet vzestupné a sestupné procesy. Tyto vzestupné a sestupné procesy tu v národním hospodářství musí být; musí tu být tendence na jedné straně ceny falšovat vytvářením renty, na druhé straně tu musí být tendence snižovat ceny vůči podnikatelskému kapitálu. Tyto tendence jsou neustále zde a musí být podchyceny, abychom dostali pokud možno takové ceny, že to falšování bude vždy minimální.

K tomu je nutné, aby národohospodářský proces byl na základě bezprostřední lidské zkušenosti uchopen vždy jaksí ve stádiu zrodu, aby člověk byl neustále uvnitř. To nikdy nemůže stačit jednotlivec, to nemůže stačit ani určitou velikost přesahující společnost, například stát; to mohou uskutečnit jen asociace, které vyrostou z hospodářského života samotného a které proto také mohou z bezprostředního živoucího hospodářského života působit. Právě budeme-li národohospodářský proces pozorovat značně technicky, budeme přivedeni k tomu, abychom uznali, že z hospodářského procesu samotného se musí tvořit instituce, které budou lidi spojovat tak, že se budou nacházet uvnitř v bezprostředním živoucím procesu a mohou pak pozorovat, jak se zde tyto tendence objevují a jak lze působit proti nim.